

MARIAN WALCZAK
Warszawa

SZKOLNICTWO UKRAIŃSKIE W GENERALNYM GUBERNATORSTWIE (1939—1945)*

Wschodnie tereny Generalnego Gubernatorstwa, a w szczególności części dystryktów lubelskiego i krakowskiego oraz od połowy 1941 r. dystrykt Galicja, były w znacznym stopniu zamieszkałe przez ludność ukraińską. Taki stan rzeczy występował w okresie II Rzeczypospolitej i tak pozostało od 17 września 1939 r. po zajęciu tych ziem przez Armię Czerwoną oraz od 22 czerwca 1941 r. po wkroczeniu Wehrmachtu, z tym jednak że część ludności ukraińskiej ewakuowała się wówczas na wschód. Wydarzenia wojenne i ich następstwa miały istotny wpływ na losy ludności i sytuację szkolnictwa ukraińskiego.

Polska lat 1918—1939 była państwem wielonarodowościowym zamieszkałym (w 1931 r.) przez Polaków (68,9⁰/o), Ukraińców (13,9⁰/o), Żydów (8,6⁰/o), Białorusinów (3,1⁰/o), Niemców (2,3⁰/o), Rosjan (0,4⁰/o), Litwinów (0,3⁰/o) i Czechosłowaków (0,1⁰/o)¹. Mniejszości narodowe miały zapewnione swobody o charakterze społeczno-kulturalnym, obyczajowym i językowym. Gwarancje te były zawarte w prawie międzynarodowym i porozumieniach międzypaństwowych, jednakże ich interpretacja i działania praktyczne nie zawsze odpowiadały zainteresowanym, w tym przypadku społeczności ukraińskiej. Poszczególne osoby czy grupy narodowościowe dostrzegające niesprawiedliwość były rozgoryczone, odczuwały krzywdę, stawały uzasadnione lub nie uzasadnione zarzuty, co w konsekwencji prowadziło do ostrych polemik, czasem do represji i wzajemnej nienawiści.

Faktem jest, że liczba szkół z ukraińskim językiem nauczania w Polsce zmniejszała się stopniowo na rzecz szkół dwujęzycznych, polsko-ukraińskich (utrakwistycznych). Szkoły utrakwistyczne propagowane przez pol-

* Temat opracowano głównie na podstawie materiałów niemieckich, znajdujących się w archiwach polskich.

¹ Spis ludności w Polsce w 1931 r.

skie władze oświatowe miały, ich zdaniem, zapewnić wyższy stopień organizacyjny szkół (o większej liczbie uczniów i nauczycieli), powinny też przyczynić się do zbliżenia i lepszego poznania uczniów obu narodowości oraz do przyswojenia sobie języków polskiego i ukraińskiego, niezbędnych w życiu codziennym.

W rozumieniu Ukraińców szkoły utrakwistyczne stanowiły zjawisko niekorzystne, prowadzące w konsekwencji do wynarodowienia dzieci i młodzieży ukraińskiej. Protestowano, zgłaszano pretensje w każdym przypadku zmniejszania liczby szkół powszechnych czy średnich prowadzonych dotychczas wyłącznie w języku ukraińskim. Spory początkowo lokalne przenoszono później na forum rządu i Sejmu RP².

Trudno jednoznacznie przesądzić, które argumenty miały większy sens społeczny i racjonalniej uzasadniały dany punkt widzenia. Strona polska wносиła do wymiany poglądów przekonującą rzeczowość i szersze spojrzenie na całokształt edukacji i współżycia obywateli polskich, zaś środowisko ukraińskie wprowadzało do dyskusji element emocjonalny i tylko własny punkt widzenia na ten, bądź co bądź, złożony problem społeczny.

Rozwój utrakwistycznych szkół powszechnych i spadek liczby tych szkół z ukraińskim językiem nauczania charakteryzują dane statystyczne za dwa lata szkolne z końca lat dwudziestych i trzydziestych.

W roku szkolnym 1929/1930 szkół z ukraińskim językiem nauczania było 790 z 90,6 tys. uczniami, szkół dwujęzycznych (polsko-ukraińskich) — 2336 z 332 tys. uczniów³.

W roku szkolnym 1936/37 było:

— z ruskim (ukraińskim) językiem nauczania 496 szkół i 59,3 tys. uczniów (w tym w województwach południowych — 488 i 58,2 tys., we wschodnich — 7 i 1 tys.),

— z polskim i ruskim (ukraińskim) językiem nauczania 2710 szkół i 378,5 tys. uczniów (w tym w województwach południowych — 2181 i 323,3 tys.),

— z językiem polskim oraz z ruskim (ukraińskim) jako przedmiotem nauczania — 2274 szkół i 378,5 tys. uczniów (w tym w województwach południowych 1498 i 271,4 tys.)⁴.

W okresie tych siedmiu lat liczba ukraińskich szkół powszechnych i uczącej się w nich młodzieży zmniejszyła się o 36%, natomiast o 14% wzrosła liczba szkół utrakwistycznych. Proporcjonalnie mniejszy wzrost

² S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918—1939*, Wrocław 1968, s. 77—85.

³ „Rocznik Statystyczny RP”, 1930, s. 380.

⁴ „Mały Rocznik Statystyczny”, 1938, s. 314. Województwa południowe: Iwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie, stanowiły Okręg Szkolny Lwowski, zaś woj. wschodnie to w zasadzie Okręg Szkolny Wołyński.

liczby szkół polsko-ukraińskich miał uzasadnienie w tworzeniu większych jednostek organizacyjnych.

Po szkole powszechnej młodzież ukraińska miała możliwości uczęszczania do szkół średnich ogólnokształcących, zawodowych i zakładów kształcenia nauczycieli. Gimnazja i licea ogólnokształcące były organizowane jako państwowe lub prywatne, w formie koedukacyjnej lub tylko męskiej, o kierunku humanistycznym, matematyczno-fizycznym i klasycznym. Czteroletnie gimnazja przyjmowały absolwentów szkół powszechnych, zaś dwuletnie licea abiturientów gimnazjów z tzw. małą maturą.

W roku szk. 1938/1939 funkcjonowało 7 państwowych gimnazjów i liceów ogólnokształcących z ukraińskim językiem nauczania, w tym jedno utrakwistyczne (Lwów — 2, Przemyśl, Kołomyja, Stanisławów, Stryj, Brzeżany — utrakwistyczne) z 2378 uczniami oraz 20 prywatnych, w których pobierało naukę 3352 uczniów⁵. Ponadto działało we Lwowie Małe Seminarium greckokatolickie z 209 uczniami. Gimnazja i licea prywatne stanowiły własność ukraińskiego Towarzystwa „Ridna Szkoła” i ss. bazylianek.

W tym samym okresie do szkół zawodowych prowadzonych w języku polskim lub ukraińskim uczęszczało na terenie Polski południowo-wschodniej 2125 Ukraińców. Największym ośrodkiem tego szkolnictwa było miasto Lwów, gdzie funkcjonowały: Gimnazjum Kupieckie (4-letnie), Liceum Spółdzielcze (3-letnie, po małej maturze), Gimnazjum Krawieckie (4-letnie), Szkoła Krawiecko-Bieliźniarska, kursy handlowe, spółdzielcze i administracyjne (1-roczone) oraz szkoły dokształcające. Ponadto utworzono Gimnazjum Kupieckie w Stanisławowie, Roczny Kurs Kupiecki w Jaworowie oraz kilka szkół rolniczych i kursy rolnicze w wielu ośrodkach wiejskich.

Ogółem w Polsce w roku szk. 1936/1937 uczyło się w szkołach zawodowych z językiem ukraińskim 2 442 uczniów, z tego w woj. lwowskim — 1 075, w wołyńskim — 625, w stanisławowskim — 261, w tarnopolskim — 166, w krakowskim — 146, w pozostałych województwach po kilku lub kilkunastu uczniów⁶.

Młodzież ukraińska mogła korzystać z nauki w zakładach kształcenia nauczycieli. Były to państwowe seminaria nauczycielskie przekształcone później (w 1937 r.) w licea pedagogiczne. W roku szk. 1937/38 w zakładach kształcenia nauczycieli (seminaria nauczycielskie i ochroniarskie, pedagogia, licea pedagogiczne) uczyło się w Polsce 4 634 uczniów, w tym 284 wyznania greckokatolickiego (Ukraińcy). Wszystkie licea pedagogiczne i pedagogia były zakładami państwowymi z polskim językiem nauczania.

⁵ Cyt. za M. Iwanicki, *Oświata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918—1939*, Siedlce 1975, s. 175—176 i 186—187.

⁶ *Ibidem*, s. 221—223.

Liczba absolwentów szkół ponadpodstawowych z językiem ukraińskim (ruskim) w roku szk. 1934/1935 wynosiła: średnie ogólnokształcące — 486 osób, zakłady kształcenia nauczycieli — 226 oraz szkoły i kursy zawodowe — 853, z tego poziom gimnazjalny — 207, licealny — 14, kursy — 91, ludowe szkoły rolnicze — 256 osób⁷.

Starania społeczności ukraińskiej o utworzenie własnego uniwersytetu nie powiodły się. Obie strony (polska i ukraińska) nie doprowadziły nigdy do uzgodnienia przedkładanych wzajemnie propozycji. Tymczasem młodzież ukraińska podejmowała studia na dostępnych polskich uczelniach wyższych. W roku akademickim 1932/1933 studiowało na tychże uczelniach 1 859 Ukraińców, z czego we Lwowie — 1 159, w Krakowie — 396, w Poznaniu — 103, w Warszawie — 102, w Wilnie — 60, w Lublinie — 39. Ponadto w tym samym okresie 427 Ukraińców studiowało za granicą, głównie w Czechosłowacji i Austrii.

Niezależnie od starań o samodzielny uniwersytet ukraiński (ruski) funkcjonowały innego rodzaju placówki, np. Warszawskie Wyższe Ukraińskie Kursy Naukowe, Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie, katedra filologii ruskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim z profesorami pochodzenia ukraińskiego, katedra języka ukraińskiego w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Jediną wyższą uczelnią ukraińską była utworzona w 1928 r. Akademia Teologiczna we Lwowie, w ramach której, obok nauk teologicznych, prowadzono wykłady z ukrainoznawstwa (literatura, historia, sztuka, archeologia itd.), planowano też rozszerzenie zajęć dydaktyczno-naukowych na dalsze kierunki studiów, m.in. prawo i medycynę⁸.

Po zajęciu w 1939 r. terenów wschodniej Polski przez Armię Czerwoną społeczność ukraińska wyegzekwowała swoje prawa do odrębnego narodowego szkolnictwa. Towarzyszyła temu wroga atmosfera w stosunku do Polaków, miały miejsce denuncjacje, czyny przestępcze i zbrodnicze. Szkoły ukraińskie rozwijały się kosztem polskich, eliminowano nauczycieli nie znających języka ukraińskiego, usunięto z planu nauczania język polski. Po ukształtowaniu się władzy radzieckiej wprowadzono obowiązujący w ZSRR system szkolny, którego podstawowym elementem była 10-latkka, czyli 10-letnia szkoła średnia. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie przekształcono w uczelnię ukraińską.

Po wkroczeniu na te tereny w czerwcu 1941 r. armii niemieckiej Ukraińcy szukali „zbawienia” u kolejnego najeźdźcy, a niektórzy nacjonaliści współpracujący z okupantem przyczynili się ponownie do tragedii wielu osób i rodzin polskich. Szkolnictwo ukraińskie znalazło się w nowych warunkach politycznych i organizacyjnych, kształtowanych już przez niemieckie władze oświatowe Generalnego Gubernatorstwa z siedzibą w Krakowie.

⁷ „Mały Rocznik Statystyczny”, 1938, s. 312.

⁸ Iwanicki, *op. cit.*, s. 183 i 195.

Niemcy, od początku okupacji terenów wschodnich, realizowali z góry ustaloną politykę zjednywania sobie Ukraińców. Obiecywano im sporo samodzielności i przywilejów, krytykowano publicznie polską politykę wobec mniejszości narodowych, zmierzano wyraźnie do zaognienia stosunków między Polakami a Ukraińcami. Nie było to zbyt trudne zadanie wobec faktycznie nie najlepszego stanu tych stosunków w przeszłości. Niemiecka propaganda, poprzez środki masowego przekazu, obwieszczała, że państwo polskie stosowało silny, bezwzględny ucisk mniejszości narodowych, pozbawiło je w większości należnych praw, wprowadziło szereg istotnych ograniczeń bytu narodowego. Zapewniano, że tego rodzaju praktyki zmieni w zasadniczy sposób generalny gubernator, przywracając i rozszerzając wszelkie możliwości pielęgnacji własnych ideałów narodowych i praw w dziedzinie kultury i oświaty. Obiecywano również zwiększenie, w pewnych granicach, samodzielności w organizowaniu samopomocy gospodarczej (*wirtschaftliche Selbsthilfe*)⁹. Deklarowano zakończenie dyskryminacji religijnej Ukraińców¹⁰ oraz niezwłoczne i sprawne zorganizowanie „prawdziwie ukraińskiego szkolnictwa”.

Adolf Watzke, kierownik Wydziału Głównego Nauki i Nauczania (Hauptabteilung Wissenschaft und Unterricht in der Regierung des Generalgouvernement — HWuU, przedtem Abteilung Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung — AEWuV) w Krakowie pisał m.in., że „przede wszystkim Ukraińcy, wyzwoleni z jarzma polskiego despotyzmu, przystąpią z zapałem do odbudowy ukraińskiego szkolnictwa”¹¹. W dalszym ciągu wywodu poddawał on krytyce polskie ustawodawstwo szkolne, które wprawdzie przewidywało naukę dzieci ukraińskich w ich języku ojczystym, ale w praktyce Ukraińcy nie mieli wówczas żadnych szans zrealizowania swoich pragnień. Dopiero władza niemiecka, jego zdaniem, miała dobrą wolę zorganizowania szkół we wszystkich skupiskach ukraińskich, z nauczycielami narodowości ukraińskiej, w ich języku ojczystym.

Środowisko ukraińskie i jego przywódcy w dążeniu do osiągnięcia własnych celów oddawali się w służbę okupantów bez opamiętania, przelewali własną krew, sprzeniewierali się współgospodarzom tej ziemi: Polakom i Żydom, niszczyli resztę dobrych obyczajów i wspomnień z przeszłości. Sami ponieśli znaczne straty personalne i moralne, ich przywódców wywożono na Sybir i do hitlerowskich obozów, naród utracił dobre imię.

⁹ *Das Generalgouvernement*, red. M. F. Du Prel, Würzburg 1942, s. XVII.

¹⁰ *Ibidem*, s. XVIII, gdzie czytamy m.in., że „generalny gubernator już w 1940 r. na urodziny wodza zwrócił ludności ukraińskiej wywłaszczoną przez Polaków starą katedrę w Chełmie — symbol ukraińskiej niezależności kościelnej”.

¹¹ A. Watzke, *Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*, [w:] *Das Generalgouvernement...*, s. 167: „Die Ukrainer, vor allem die, die vom Joch polnischer Gewaltherrschaft befreit waren, begannen mit Eifer ein ukrainisches Schulwesen aufzubauen”.

Wybór tej drogi do wolności i niepodległego bytu narodowego okazał się nietrafny, nie przyniósł żadnych korzystnych rozwiązań dla Ukraińców ani ze strony Rosjan, ani Niemców.

SZKOLNICTWO OGÓLNOKSZTAŁCĄCE

Mimo teoretycznego poparcia, czegoś w rodzaju „zielonego światła”, ze strony niemieckich władz oświatowych rozpoczęcie od września 1941 r. nowego roku szkolnego zależało od wielu czynników związanych z działaniami wojennymi na danym terenie. Wobec wojny i jej potrzeb obietnice dotyczące oświaty czy religii nie miały większego znaczenia, tym bardziej że Niemcy jako zwycięzcy więcej wymagali od środowiska ukraińskiego niż sami byli gotowi świadczyć. Niemieckie władze szkolne, przyjmując ten kierunek działania, uprzedzały o dalszym stosowaniu polskich regulacji prawnych w szkolnictwie, a równocześnie zachęcały Ukraińców do takiej ich modyfikacji, aby nie polski lecz niemiecki system szkolny stanowił dla nich model do naśladowania. Na uwagę zasługuje fakt, że w pismach urzędowych i wypowiedziach publicznych przedstawicieli władz niemieckich nie powoływano się na system oświatowo-szkolny z okresu okupacji radzieckiej (1939—1941), nie polemizowano z nim krytycznie, nie polecano go społeczności ukraińskiej.

Bez większych przygotowań organizacyjnych i programowych, przy niepełnej obsadzie kadrowej, w dostępnych lokalach rozpoczęto we wrześniu 1941 r. pracę dydaktyczno-wychowawczą:

- w szkołach powszechnych,
- w gimnazjach ogólnokształcących,
- w zakładach kształcenia nauczycieli,
- w przedszkolach.

Szkoły powszechne dla dzieci ukraińskich podjęły naukę w pierwszej kolejności w miejscowościach, w których funkcjonowały przed wojną, i w tych przypadkach, gdzie nauczyciele byli na miejscu, a budynki szkolne nie zostały zajęte na cele wojenne. Centralne władze szkolne w Krakowie (HWuU) opracowały oddzielne plany nauczania (*Stundenpläne*) dla ukraińskich szkół powszechnych o 6 i więcej nauczycielach, o 5, 4, 3, 2 i o 1 nauczycielu. Podobnie jak w polskim szkolnictwie przed wojną o zastosowaniu jednego z tych planów decydowała liczba dzieci uczęszczających do danej szkoły. Przeważały małe szkoły wiejskie o jednym nauczycielu, chociaż w większych miejscowościach zabiegano o szkoły wyżej zorganizowane, o większej liczbie nauczycieli. Dla zilustrowania zakresu nauczania (przedmiotów i tygodniowego wymiaru godzin) przedstawiamy w tabelach 1 i 2 plany nauczania szkół o 6 i więcej nauczycielach oraz o 1 nauczycielu¹².

¹² AAN, Rząd GG, sygn. 1448/8, K.44—49. Sześć tablic z planami nauczania obowiązującymi w *ukrainischen Volksschulen*.

Tabela 1

PLAN NAUCZANIA UKRAIŃSKIEJ SZKOŁY Powszechniej
O 6 I WIĘCEJ NAUCZYCIELACH

Gegenstand Przedmiot nauczania	Klassen und Jahrgänge Klasy i roczniki							Ogółem godzin
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
	1	2	3	4	5	6	7	
Religionsunterricht — religia	2	2	2	2	2	2	2	14
Ukrainische Sprache — język ukraiński		6	6	6	5	5	5	33
Deutsche Sprache — język niemiecki			4	4	4	4	4	20
Heimatkunde — krajo- znawstwo		4	4	4				12
Geschichte — historia					2	2	2	6
Erdkunde — geografia					2	2	3	7
Naturkunde — przyroda					3	3	3	9
Rechnen und Raumlehre — rachunki i geometria	16	4	4	4	4	4	4	40
Zeichen — rysunki		1	1	1	1	1	1	6
Werkunterricht — roboty ręczne		1	1	1	2	2	3	10
Gesang — śpiew		1	2	2	2	2	2	11
Leibesübungen — ćwiczenia cielesne		2	2	3	3	3	3	16
Razem	18	21	26	27	30	30	32	184

Pełny obraz nauki szkolnej w zakresie podstawowym zawiera tabela 1, mianowicie 12 przedmiotów nauczania i ogółem 184 godziny tygodniowo z wyraźnym podkreśleniem czasu przeznaczanego na języki: ukraiński i niemiecki (ze zrozumiałych względów nie występuje w planie język polski tudzież rosyjski). Ponadto autorzy planu informowali, że począwszy od IV klasy „roboty ręczne” i gimnastyka prowadzone będą oddzielnie dla dziewcząt i chłopców, ale w grupach łączących uczennice i uczniów klas IV z V i VI z VII.

Szkoła powszechna o 1 nauczycielu (tab. 2) obejmowała tylko cztery klasy i 34 godziny nauki tygodniowo, a dzieci odbywały zajęcia w dwóch grupach w formie łączonej: kl. I z II (1 i 2 rocznik) oraz kl. III (3 i 4 rocznik) z IV (5, 6 i 7 rocznik); razem dla nauczyciela przypadało 30 godzin tygodniowo i dla prefekta 4 godziny.

Interesujący plan nauczania miała szkoła o 4 nauczycielach głównie dlatego, że pierwsze cztery klasy realizowały pełny program nauczania, dopiero lekcje łączone występowały w dalszych klasach.

Tabela 2

PLAN NAUCZANIA UKRAIŃSKIEJ SZKOŁY POWSZECHNEJ
O 1 NAUCZYCIELU

Gegenstand Przedmiot nauczania	Klassen und Jahrgänge Klasy i roczniki							Ogółem godzin
	I		II		III		IV	
	1	2	3	4	5	6	7	
<i>Religionsunterricht</i> — religia	1+1	1+1		1+1		1+1		4
<i>Ukrainische Sprache</i> — język ukraiński	3+3	3+3		2+2		2+2		10
<i>Deutsche Sprache</i> — język niemiecki		—		1+1		1+1		2
<i>Ukrainische Volkskunde</i> — ukraińskie ludoznawstwo (folklor)	1+1	1+1		1+1		1+1		4
<i>Naturkunde</i> — przyroda		—		—		2		2
<i>Rechnen</i> — rachunki	2+1	1+2		2+1		1+2		6
<i>Gesang</i> — śpiew		1				1		2
<i>Zeichen</i> — rysunki		—				1		1
<i>Werkunterricht</i> — roboty ręczne		—				1		1
<i>Leibesübungen</i> — ćwiczenia cielesne		1				1		2
Razem	15	15		17		19		34

Tego rodzaju sytuacja sprzyjała dzieciom ubiegającym się o przyjęcie po kl. IV do 8-letniego gimnazjum ogólnokształcącego.

Niemieckie władze szkolne nie wykazały się zbytnią aktywnością w sprawie regulacji prawnych życia wewnętrznego ukraińskich szkół powszechnych. W kwestiach o charakterze ogólnym zalecały wzorowanie się na szkolnictwie niemieckim, zaś w sprawach pomocy naukowych i podręczników stwierdzono, że „dotychczasowy elementarz, wszystkie pięć tomów ukraińskich czytanek i jedna książka do rachunków będą pozostawione do użytku szkolnego dla początkowych klas szkoły powszechnej”¹³. Zapowiadano „przygotować wkrótce” podręczniki i inne książki szkolne oraz wprowadzić już na zakończenie roku szkolnego 1939/1940 nowe blankiety świadectw dwujęzycznych (*deutsch und ukrainisch*).

W listopadzie 1940 r. Adolf Watzke, kierownik HWuU, wydał odrębne zarządzenie o dniach świątecznych wolnych od nauki dla dzieci ukraińskich, ustalając 13 świąt religijnych, stanowiących podstawę do przerywania zajęć szkolnych¹⁴. W 10 przypadkach były to przerwy jednodniowe

¹³ A. Watzke, *Wissenschaft...*, s. 177 „An Lehr- und Lehrmitteln wurden bisher die Fibel, sämtliche fünf Bände des ukrainischen Lesebuches und ein Rechenbuch für die erste Volksschulklasse für Schulgebrauch zugelassen”.

¹⁴ „Wissenschaft Erziehung und Volksbildung” — Amtsblatt, 1941, z. 1/2 (w d.c.)

(np. św. Mikołaja — 19 XII, Nowy Rok — 10 I, Zwiastowanie NMP — 7 IV, Wniebowstąpienie Chrystusa — 29 V), pozostałe, to święta Bożego Narodzenia (6—20 I), Wielkanoc (w r. szk. 1940/41 17—23 IV) i Zielone Świątki w czerwcu.

Od początku funkcjonowania szkół ukraińskich, nie tylko powszechnych, największy problem stanowiła kadra nauczycielska. Warunki wojenne spowodowały znaczne rozproszenie tej kadry i zahamowały dopływ nowych sił. W skupiskach ukraińskich, zwłaszcza w dystryktach lubelskim i krakowskim, nauczyciele — Ukraińcy byli w wielu miejscowościach nieosiągalni. Brakowało przede wszystkim nauczycieli odpowiednio wykształconych i wykwalifikowanych, co spowodowało konieczność zatrudniania tzw. sił pomocniczych (duchownych, organistów, studentów, absolwentów gimnazjów itp.), nie posiadających właściwego przygotowania zawodowego. Dla nich organizowano doksztalcające kursy wakacyjne.

W statystyce szkolnictwa ukraińskiego istotne znaczenie mają dwa okresy: sprzed i po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej (czerwiec 1941 r.), a więc bez i z nowym okręgiem (dystryktem) Galicja. Stan szkolnictwa powszechnego w GG na 30 listopada 1940 r. przedstawiał się następująco: 910 szkół, 91 411 uczniów i 1 398 nauczycieli, natomiast na 30 czerwca 1942 r. liczby te wzrosły do 4 181 szkół, 456 542 uczniów i 8 765 nauczycieli¹⁵.

Ten pięciokrotny wzrost w ciągu dwóch lat to nie tylko zwiększenie liczby szkół, uczniów i nauczycieli w istniejących dystryktach, ale przede wszystkim znaczny rozwój szkolnictwa powszechnego w nowo tworzonej okolicy Galicja, w której występowały największe skupiska ludności ukraińskiej.

Przytoczmy tu jeszcze, dla uzupełnienia statystyki uczniów najmłodszych, dane z tego samego źródła, dotyczące przedszkoli (*Kindergärten*): było ich łącznie 89 z 5 408 dziećmi i 144 wychowawczyniami.

Gimnazja ukraińskie rozwinęły się w szerszym stopniu w drugiej połowie 1941 r., z wyjątkiem jednego gimnazjum w Jarosławiu (dystrykt krakowski), które powstawało już w 1940 r. W organizacji tych szkół w okresie okupacji nawiązywano do sieci gimnazjów ukraińskich w Polsce. Natomiast w „Uwagach do projektu ramowego planu nauczania w gimnazjach ukraińskich w GG”¹⁶ wyraźnie wskazywano na konieczność przybliżenia treści nauczania do programów obowiązujących w tego rodzaju szkołach niemieckich (*reichsdeutsche Höhere Schulen*). Sformułowania o czerpaniu wzorów ze szkolnictwa w Rzeszy były raczej teoretyczne i miały na celu propagandowe podkreślenie definitywnego zerwania z do-

WEV — Amtsblatt). Wypowiedź w sprawie podręczników i zarządzenie o feriach świątecznych pochodzą z okresu wcześniejszego, ale obowiązywały również po 22 czerwca 1941 r. na nowo zajętych terenach.

¹⁵ AAN, Rząd GG, sygn. 1436/26, K. 29.

¹⁶ AAN, Rząd GG, sygn. 1448/8, K. 15.

tychczasowym polskim układem organizacyjnym i dydaktyczno-wychowawczym w szkołach ukraińskich.

W „Uwagach do projektu...” znajdujemy propozycje wyjątkowo elastyczne, czego przykładem może być stwierdzenie, że „plan nauczania jest na ogół tak utrzymany, że nauczyciele mają w poszczególnych przedmiotach duże możliwości swobodnego działania”¹⁷. Ponadto autorzy upoważniają szkoły do wprowadzenia zmian liczby godzin nauczania niektórych przedmiotów w opublikowanym tygodniowym planie nauczania (tab. 3)¹⁸ oraz załączają wskazówki programowe do poszczególnych przedmiotów. Jest to materiał płytki, chaotyczny, dla nauczyciela z pewnością bezwartościowy. Żenujące są też wskazówki w sprawie podręczników szkolnych; zamiast wskazywać książki i lektury obowiązkowe lub do wy-

Tabela 3

PLAN NAUCZANIA GIMNAZJUM UKRAIŃSKIEGO W GG

Gegenstand Przedmiot nauczania	Klassen — Klasy								Ogółem godzin
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
<i>Religion</i> — religia	2	2	2	2	2	2	2	2	16
<i>Ukrainisch</i> — język ukraiński	6	6	4	4	4	4	4	4	36
<i>Deutsch</i> — język niemiecki	5	5	5	3	3	3	3	3	28
<i>Latein</i> — łacina	—	—	4	4	4	4	4	4	24
<i>Griechisch</i> — greka	—	—	—	—	5	5	5	5	20
<i>Volkskunde</i> — ludo- znawstwo (folklor)	3	3	4	4	4	4	4	4	30
<i>Kunstunterricht</i> — sztuka	3	3	3	3	2	2	2	2	20
<i>Biologie</i> — biologia	2	2	2	2	2	2	2	2	16
<i>Physik (Chemie)</i> — fizyka (chemia)	—	—	—	2	2	2	2	2	10
<i>Mathematik</i> — ma- tematyka	4	4	4	4	3	3	3	3	28
<i>Gesang</i> — śpiew	3	3	3	3	2	2	2	2	20
<i>Leibeserziehung</i> — wychowanie fi- zyczne	4	4	4	4	3	3	3	3	28
Razem	32	32	33	35	36	36	36	36	276

¹⁷ *Ibidem*: „Der Lehrplan ist im allgemeinen so erhalten, dass den Lehrern in den einzelnen Fächern ein grossen Spielraum möglich macht”.

¹⁸ *Ibidem*, K. 16.

Tabela 4

PLAN NAUCZANIA UKRAIŃSKICH ZAKŁADÓW KSZTAŁCENIA
NAUCZYCIELI W GG

Gegenstand Przedmiot nauczania	Klassen — Klasy					Ogółem godzin
	przygotowawcza	I	II	III	IV	
<i>Religion</i> — religia	2	2	2	2	2	10
<i>Ehrziehung- u. Unterrichtslehre</i> — nauczanie i wychowanie	—	—	—	5	6	11
<i>Lehrpraxis</i> — praktyka nauczania	—	—	—	4	6	10
<i>Ukrainische Sprache</i> — język ukraiński	5	5	4	4	4	22
<i>Deutsche Sprache</i> — język niemiecki	5	5	4	4	4	22
<i>Geschichte</i> — historia	2	2	2	2	2	10
<i>Erdkunde</i> — geografia	2	2	2	1	1	8
<i>Biologie</i> — biologia	2	2	2	2	2	10
<i>Physik-Chemie</i> — fizyka-chemia	—	2	2	2	—	6
<i>Mathematik</i> — matematyka	4	3	3	2	2	14
<i>Musikpflege</i> — muzyka	2	2	3	3	2	12
<i>Zeichen</i> — rysunki	2	2	2	2	1	9
<i>Werken</i> — warsztaty (roboty ręczne)	—	2	2	—	—	4
<i>Schrift</i> — pismo (liternictwo)	1	—	—	—	—	1
<i>Leibesübungen</i> — ćwiczenia cielesne	3	3	3	3	3	15
<i>Wahlfreie Fächer</i> — przedmiot do wyboru	—	—	—	—	—	—
<i>Kurzschrift</i> — stenografia	—	—	2	1	—	3
<i>Chorgesang</i> — śpiew chórally	2	2	2	2	2	10
R a z e m	32	34	35	39	37	177

boru, usiłuje się znaleźć sposób postępowania wobec całkowitego ich braku. W tej sytuacji można było liczyć tylko na dobrych, doświadczonych nauczycieli. Jednakże w gimnazjach ukraińskich z kadrą pedagogiczną były podobne trudności jak w szkołach powszechnych.

Na podstawie statystyki niemieckich władz szkolnych 30 września 1942 r. funkcjonowało w GG 12 gimnazjów ukraińskich, w których 182 nauczycieli uczyło 5 951 uczniów¹⁹. Dla przybliżenia pełnego stanu tzw. szkolnictwa średniego dla młodzieży ukraińskiej do tych liczb dodać jeszcze trzeba 1 492 uczniów i 57 nauczycieli, którzy uczyli się i pracowali w 6 zakładach kształcenia nauczycieli²⁰.

¹⁹ AAN, Rząd, sygn. 1436/26, 779.

²⁰ *Ibidem*.

Ukraińskie szkoły kształcenia nauczycieli (*ukrainische Lehrer Bildungsanstalten*) wobec braków w szkołach wykwalifikowanej kadry miały do spełnienia dużą rolę społeczną i zawodową. Stąd też ich rozwój był wyraźny: od 1 zakładu z 333 uczniami w Krynicy w 1940 r. do 6 zakładów o 31 klasach z prawie półtoratysiącem uczniów w 1942 r. Placówki te organizowano z zapleczem internatowym i sportowym, umożliwiając naukę młodzieży z miejscowości spoza siedziby szkoły.

Plan nauczania w tych szkołach (tab. 4) obejmował aż 17 przedmiotów obowiązkowych i 1 do wyboru przez nauczycieli lub kierownictwo zakładu²¹. Tygodniowy wymiar godzin nauki był bardzo wysoki (39 w kl. III), w ostatnich dwóch klasach uwzględniał 10 godzin praktyki dla uczniów — przyszłych nauczycieli w szkołach powszechnych; uderza również wysoka (22 godz.), równa ukraińskiemu liczba godzin przeznaczona na naukę języka niemieckiego. Nauka w czteroletniej szkole była poprzedzona rokiem wstępnym, przygotowawczym. Była to w istocie rzeczy szkoła ogólnokształcąca z dodatkiem jednego przedmiotu o nauczaniu i wychowaniu oraz związaną z nim praktyką zawodową.

Dla uczniów szkół średnich w GG (*Höhere Schulen in GG*) kierownik Wydziału Głównego Nauki i Nauczania A. Watzke ustalił czesne (*Schulgeld*) w wysokości 480 zł. rocznie, a następnie zróżnicował je w zależności od wysokości zarobków miesięcznych rodziców. Opłaty te były przekazywane do kasy głównej (*Hauptkasse*) w Krakowie²².

SZKOLNICTWO ZAWODOWE

Szkolnictwo zawodowe zostało w okresie okupacji poddane dwukrotnej reorganizacji, po raz pierwszy w 1940 r., kiedy to wprowadzono w życie tzw. tymczasową reorganizację, i drugi raz z początkiem nowego roku szkolnego 1941/1942 r. na podstawie rozporządzenia Generalnego Gubernatora o tzw. szkolnictwie zawodowokształcącym w GG.

Zarządzenie o tymczasowej reorganizacji opracowane w Wydziale Nauki, Wychowania i Oświaty Ludowej pod kierunkiem A. Watzkego nawiązywało do ustawy z 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa²³ i dotyczyło wszystkich typów szkół przemysłowych i rzemieślniczych, kupieckich i handlowych, rolniczych i zawodów pokrewnych rolnictwu dla młodzieży niemieckiej, ukraińskiej i polskiej²⁴. Szkoły niemieckie odsyłało do przepisów obowiązujących w Rzeszy, natomiast ukraińskie i polskie uległy

²¹ Arch. UJ, HWU — 57.

²² WEV — Amtsblatt, 1941, z. 1/2, s. 12.

²³ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1933, w. 38, poz. 389.

²⁴ Zarządzenia dotyczące tymczasowej reorganizacji ukazywały się w Dzienniku Urzędowym Wydziału Nauki, Wychowania i Oświaty Ludowej w rządzie Generalnego Gubernatora w Krakowie w 1941 r., numery od 1/2 do 47.

przekształceniu w zakresie okresu i zakresu kształcenia. Zmniejszono lata pobytu młodzieży w szkole i liczbę przedmiotów nauczania, usuwając szereg przedmiotów teoretycznych, w tym głównie humanistyczne. Nauczanie w szkołach zawodowych miało być możliwie najkrótsze i przystosowane do potrzeb wojennych.

Na nowy rok szkolny 1941/1942 przygotowano kolejną reorganizację mającą już znaczenie zasadnicze. 29 kwietnia 1941 r. generalny gubernator H. Frank wydał Rozporządzenie o szkolnictwie zawodowokształcącym w Generalnym Gubernatorstwie (*Verordnung über das berufsbildene Schulwesen im Generalgouvernement*) stanowiące teoretyczno-prawną podstawę kreowania nowej struktury szkolnictwa zawodowego w GG²⁵. W rozporządzeniu tym uchylono polskie przepisy prawne, tzn. odpowiednie artykuły ustawy z 11 marca 1932 r. oraz rozporządzenie ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z 21 listopada 1933 r. o organizacji szkolnictwa zawodowego²⁶.

Od 1 września 1941 r. „szkolnictwo zawodowokształcące” ukształtowano na dwóch poziomach:

1) szkoły zawodowe niższego stopnia, w tym obowiązkowe (*Berufspflichtschulen*) i nieobowiązkowe (*Berufsvorschulen*) organizowane w różnych zawodach: — przemysłowych (*Gewerbliche Schulen*), — rzemieślniczych (*Handwerkerschulen*), — kupieckich (*Kaufmännische Schulen*), — handlowych (*Handelschulen*), — kobiecych (*Frauenberufliche Schulen*), — rolniczych (*Landwirtschaftliche Schulen*);

2) szkoły zawodowe wyższego stopnia (*Berufsfachschulen*) z następującymi kierunkami kształcenia: technicznym, handlowym, rolniczym i gospodarstwa domowego.

Był to niemal pełny zestaw możliwości kształcenia, określony w przepisach niemieckich władz szkolnych, tak pod względem kierunków jak i poziomu kształcenia zawodowego.

Szkoły zawodowe niższego stopnia przyjmowały kandydatów po ukończeniu szkoły powszechnej oraz były bezpłatne i obowiązkowe dla młodzieży, która uczyła się zawodu w fabryce, zakładzie rzemieślniczym, w sklepie itp. Dotyczy to *Berufspflichtschulen*, w których nauka szkolna trwała 3 lata i odbywała się na ogół jeden raz w tygodniu przez 6 lub 8 godzin.

W planach nauczania 3-letnich szkół obowiązkowych (doksztalających) występowało po kilka przedmiotów, głównie zawodowych, wśród których tylko „religia” spełniała w całości funkcje ogólnokształcące, a częściowo „korespondencja zawodowa”, której program pozwalał na naukę języka ukraińskiego. Szkoły o kierunku przemysłowo-rzemieślni-

²⁵ *Verordnungsblatt für das Generalgouvernement*, 1941, s. 265—269; WuU — *Amtsblatt...*, 1941, z. 8/9, s. 93—96.

²⁶ *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, 1933, nr 15, poz. 202.

czym realizowały, poza religią (1 godz. tygodniowo przez 3 lata), następujące przedmioty: nauka o zawodzie (2 godz.), rysunki zawodowe, rachunki z kalkulacją i księgowością, korespondencja (po 1 godz.) oraz praktyczne ćwiczenia warsztatowe (2 godz.) jako uzupełnienie nauki u mistrzów²⁷. W szkołach kupieckich prowadzono: naukę o handlu wraz z korespondencją, rachunki i księgowość, towaroznawstwo (po 2 godz.), pisanie i stenografia (1 godz.) oraz nadobowiązkowo pisanie na maszynie (2 godz. w II kl.)²⁸.

W dwuletnich szkołach rolniczych obowiązywały 4 przedmioty nauczania: religia i rolnictwo (3 godz.), korespondencja i rachunki (3 godz.) oraz praca w gospodarstwie rolnym. Niektórzy uczniowie mogli kształcić się trzeci rok, specjalizując się w ogrodnictwie, mleczarstwie, melioracji. Nauka odbywała się latem i zimą, a w okresach najpilniejszych prac polowych (uprawy wiosenne, sianokosy, żniwa, wykopki) ulegała przerwie²⁹.

W zarządzeniach o planach nauczania, publikowanych w Dzienniku Urzędowym, podawano do wiadomości szkół „ramowe programy”, zawierające niezwykle ogólnikowe hasła, określające zakres materiału nauczania z danego przedmiotu.

Na zakończenie nauki w *Berufspflichtschule* uczniowie otrzymywali świadectwo potwierdzające zadośćuczynienie obowiązkowi szkolnemu, a w szkołach rzemieślniczych dodatkowo cenzus czeladniczy.

Te same uprawnienia nabywali absolwenci *Berufsvorschulen*, chociaż nauka w nich nie była obowiązkowa i odbywała się w wymiarze około 40 godzin tygodniowo wraz z przygotowaniem praktycznym do zawodu, organizowanym w pracowniach i warsztatach szkolnych. Szkoły rzemieślnicze dla młodzieży niepracującej kształciły głównie chłopców w zawodach przemysłowych (ślusarz, tokarz, stolarz, elektrotechnik) i dziewczęta w tzw. zawodach kobiecych (krawiectwo, modniarstwo, gospodarstwo domowe). W planach nauczania tych szkół faworyzowano „zajęcia warsztatowe”, których tygodniowa liczba godzin przekraczała 50% ogólnego czasu przeznaczanego na naukę³⁰. Główne przedmioty nauczania w całodziennych szkołach rzemieślniczych to: materiałoznawstwo z chemią, maszynoznawstwo z fizyką, technika wytwarzania, rysunek zawodowy, organizacja przedsiębiorstwa, rachunki i księgowość, korespondencja, przepisy prawne, higiena³¹. W szkołach rzemieślniczych dla zawodów ko-

²⁷ WEV — Amtsblatt, 1941, z. 1/2, s. 22.

²⁸ *Ibidem*, z. 3, s. 47.

²⁹ WuU — Amtsblatt..., 1941, z. 4/5, s. 70—72.

³⁰ WEV Amtsblatt, 1941, z. 3, s. 47. W szkołach rzemieślniczych związanych z przemysłem metalowym 3-letni cykl nauczania miał ogółem 124 godziny, z czego na „zajęcia warsztatowe” przeznaczono 72 godziny; w szkołach rzemieślniczych dla zawodów kobiecych odpowiednio 111 i 65.

³¹ AAN, Rząd GG, sygn. 1447/6, Neuordnung der Handwerkerschulen, s. 39.

biecych występowały te same przedmioty nauczania (plus „gospodarstwo domowe”) w zmniejszonym nieco wymiarze godzin pracy w tygodniu³². Szkoły te różniły się w zasadzie tylko nauką warsztatową (praktyczną nauką zawodu). Inne przygotowanie praktyczne obowiązywało krawcowe, inne uczennice gospodarstwa domowego i jeszcze inne wychowawczynie dzieci.

Wśród młodzieży ukraińskiej, a zwłaszcza wśród dziewcząt, dużym powodzeniem cieszyły się szkoły handlowe, które oprócz wiedzy ogólnokupieckiej umożliwiały w klasach trzecich specjalizację: w handlu hurtowym lub drogistowskim, w bankowości lub ubezpieczeniach i w administracji. Ponadto całodzienna nauka teoretyczna zapewniała młodzieży wyższy poziom kształcenia i wychowania. Plan nauczania (33 godziny tygodniowo w każdej klasie) zawierał 15 przedmiotów, a wśród nich: organizację i technikę handlu, towaroznawstwo, geografę gospodarczą, arytmetykę handlową, księgowość, korespondencję, język niemiecki³³.

Najwięcej było szkół rolniczych, jednakże największe poparcie władz niemieckich miały szkoły rzemieślnicze typu przemysłowo-technicznego. Wynikało to z potrzeb kadrowych gospodarki wojennej. Rodzice zaś chętniej posyłałi dzieci do szkół dla niepracujących, które realizowały całotygodniową naukę pod opieką wykwalifikowanych nauczycieli. Szkoły te (*Berufsvorschulen*) miały zastąpić młodzieży ukraińskiej przedwojenne polskie 4-letnie gimnazja zawodowe, co w praktyce było możliwe przy 3-letniej (od 1943 r. — 2-letniej) nauce i okrojonym programie ogólnokształcącym. Podobna sytuacja zaistniała w obowiązkowych szkołach doksztalających, w których tygodniową liczbę godzin nauczania zmniejszono o połowę (z 12—14 przed wojną do 6—8 godzin) i dodatkowo od 1943 r. skrócono naukę o 1 rok.

Szkoły zawodowe wyższego stopnia (*Fachschulen*) stanowiły kolejny (przed wojną licealny) etap kształcenia dla absolwentów szkół niższego stopnia po odbyciu przez nich co najmniej rocznej praktyki, ukończeniu 18 roku życia i zdaniu egzaminu wstępnego. Dla kierunków przemysłowo-rzemieślniczych nauka trwała dwa lata, natomiast dla handlowych i rolniczych jeden rok. Selekcję kandydatów przeprowadzano podczas egzaminu wstępnego, który np. w szkołach fachowych typu technicznego obejmował: język niemiecki, algebrę, geometrię, fizykę, chemię i rysunki³⁴, a więc przedmioty trudne i niedostatecznie uwzględnione w programach szkół niższego stopnia.

Dla młodzieży ukraińskiej zorganizowano wszystkie typy *Fachschulen*: techniczne, handlowe, rolnicze i gospodarstwa domowego, były też szkoły muzyczne.

³² WuU — Amtsblatt..., 1941, z. 6/7, s. 82.

³³ AAN, Rząd GG, sygn. 1447/6, Neuordnung der Handelsschulen, s. 22.

³⁴ WuU — Amtsblatt..., 1942, z. 1/3, s. 115—116, „Wytyczne do egzaminu wstępnego w (nieniemieckich) technicznych szkołach fachowych”.

Zakres nauki w *Fachschulen* określały przedmioty (około 20) i ich tygodniowy wymiar nauczania. Obok przedmiotów *sensu stricto* zawodowych występowały pomocnicze, ściśle związane z zawodem (np. fizyka, chemia, matematyka) i bezpośrednio nie związane z zawodem, głównie religia, korespondencja w języku ukraińskim, język niemiecki. Obciążenie tygodniowe młodzieży wynosiło w fachowych szkołach handlowych 35 godzin lekcyjnych, w technicznych 42 godziny³⁵.

Porównanie niemieckich *Fachschulen* z polskimi liceami zawodowymi wypada na niekorzyść tych pierwszych. Powody są te same, co w przypadku szkół niższego stopnia: skrócenie nauki o jeden rok (kierunek techniczny z 3 na 2 lata, handlowy z 2—3 na 1 rok), zniesienie niektórych przedmiotów i tym samym obniżenie ogólnego wymiaru godzin nauczania o 40%.

Ukraińskie szkolnictwo zawodowe nie posiadało własnego zbioru prawnego ani też wyodrębnionych przepisów w ramach prawa niemieckiego. Wszystkie decyzje niemieckich władz wprowadzające zmiany w ustroju polskiego szkolnictwa zawodowego zawierały podobnej treści akapit: „Dla ukraińskich szkół zawodowych [przemysłowych, rzemieślniczych, kupieckich, rolniczych — *M.W.*] albo dla klas przy szkołach zawodowych o wyłącznie lub przeważnie ukraińskich uczniach (-ennicach) obowiązują następujące przepisy, z tym jednak zastrzeżeniem, że przy języku wykładowym ukraińskim, a w szczególności zaś przy przedmiocie korespondencja, uwzględnia się specjalne cechy ukraińskiego życia narodowego”³⁶. „Następujące przepisy”, czyli postanowienie niemieckich władz szkolnych dotyczące określonego kierunku kształcenia zawodowego, które stanowiły o nowych planach i programach nauczania, organizacji roku szkolnego, egzaminach końcowych, świadectwach ukończenia szkół itd., były podstawą prawną działalności szkół polskich i ukraińskich. Tym ostatnim zapewniono w tychże przepisach możliwość uwzględnienia w procesie nauczania „specyfiki życia narodowego Ukraińców”.

Obraz statystyczny szkolnictwa dla młodzieży ukraińskiej w GG można zaprezentować tylko na podstawie źródeł niemieckich. Stan tego szkolnictwa z podziałem na dystrykty, z uwzględnieniem rodzajów szkół, liczby klas, uczniów i nauczycieli przedstawiają tabele 5 i 6³⁷.

We wrześniu 1942 r. do szkół powszechnych uczęszczało 456 542 uczniów, zorganizowanych w ponad 4 tys. szkół i 16 tys. klas. W tych, w większości małych, jednostkach organizacyjnych pracowało 8 765 nauczy-

³⁵ AAN, Rząd GG, sygn. 1447/6, Neuordnung der Handelsfachschulen, s. 27; *ibidem*, sygn. 1274, s. 45, Neuordnung des technischen Fachschulwesens und der Lehrerbildung.

³⁶ WEV — Amtsblatt..., 1941, z. 3, s. 47 i inne.

³⁷ Arch. UJ, AUW — 57; AAN, Rząd GG, sygn. 1274/68, 1436/26, 779; Arch. GKBZH w P, sygn. 299, s. 1—110.

Tabela 5

SZKOLNICTWO UKRAIŃSKIE W GENERALNYM GUBERNATORSTWIE
WEDŁUG RODZAJÓW SZKÓŁ (STAN NA 30 WRZEŚNIA 1942 r.)

Rodzaje szkół	Szkoły	Klasy	Uczniowie	Nauczyciele
Szkoły powszechnie (<i>Volksschulen</i>)	4 181	16 081	456 542	10 706
Gimnazja (<i>Gymnasien</i>)	12	108	5 951	212
Zakłady kształcenia nauczycieli (<i>Lehrerbildungsanstalten</i>)	6	31	1 492	72
Przedszkola (<i>Kindergärten</i>)	89	—	5 408	144
Ogółem szkoły ogólnokształcące	4 288	16 220	469 393	11 134
Szkoły zawodowe niższego stopnia (<i>Berufspflichtschulen Berufsvorschulen</i>):				
przemysłowe rzemieślnicze		196	7 653	
kupieckie, handlowe		188	7 432	
przemysłowo-kupieckie		12	275	
gospodarstwa domowego i wychowawczyń		22	746	
rolnicze		1 225	51 668	
razem szkoły zawodowe niższego stopnia		1 643	67 774	
Szkoły zawodowe wyższego stopnia (<i>Fachschulen</i>):				
techniczne		31	1 154	
handlowe		18	604	
rolnicze		37	1 228	
gospodarstwa domowego		12	412	
muzyczne		35	972	
razem szkoły zawodowe wyższego stopnia	39	133	4 370	
Ogółem szkoły zawodowe		1 776	72 144	

cieli, spośród których na każdego przypadało średnio 52 uczniów. Ponadto statystyka niemieckich władz szkolnych wyodrębniła nauczycieli religii: 1 941 osób. W układzie dystryktów liczba uczniów przedstawiała się następująco: Galicja 335 400 (73,4^{0/0}), krakowski 74 443 (16,3^{0/0}), lubelski 46 286 (19,1^{0/0}), radomski tylko 150 uczniów w 5 szkołach, warszawski 263 uczniów w 1 szkole. Dodać należy, że tylko 5 103 dzieci uczęszczało do 89 przedszkoli.

W gimnazjach kształciło się 5 951 uczniów (w 1944 r. — 6 524). Z ogólnej liczby 12 szkół (108 klas) 10 zlokalizowano w dystrykcie Galicja i po jednej w Chełmie w dystrykcie lubelskim (437 uczniów) oraz w Ja-

Tabela 6

**SZKOLNICTWO UKRAIŃSKIE W GENERALNYM GUBERNATORSTWIE
WEDŁUG DYSTRYKTÓW**

Rodzaje szkół	Dystrykty					Razem
	Galicja	krakow- ski	lubelski	radomski	war- szawski	
Szkoły powszechnie <i>(Volksschulen)</i>						
szkoły	3 052	648	475	5	1	4 181
klasy	12 704	2 191	1 169	10	7	16 081
uczniowie	335 400	74 443	46 286	150	263	456 542
nauczyciele	—	—	—	—	—	10 706
Gimnazja <i>(Gymnasien)</i>						
szkoły	10	1	1			12
klasy	88	10	10			108
uczniowie	5 078	436	437			5 951
nauczyciele						212
Zakłady kształcenia <i>nauczycieli (Lehrbil-</i> <i>dungsanstalten)</i>						
szkoły	5	1				6
klasy	24	7				31
uczniowie	1 459	333				1 492
nauczyciele						72
Przedszkola <i>(Kinder-</i> <i>gärten)</i>						
szkoły						89
uczniowie						5 408
nauczyciele						144
Szkoły zawodowe niż- <i>szego stopnia (Berufs-</i> <i>pflichtschulen, Berufs-</i> <i>vorschulen)</i> przemysł- owe, rzemieślnicze, han- dlowe, rolnicze						
szkoły						
klasy	1 185	310	148			1 643
uczniowie	52 479	9 373	5 922			67 774
nauczyciele		158				
Szkoły zawodowe wyż- <i>szego stopnia (Fach-</i> <i>schulen)</i>						
szkoły	36	2	1			39
klasy	128	4	1			133
uczniowie	4 219	121	30			4 370
nauczyciele		6				

rosławiu na terenie dystryktu krakowskiego (436 uczniów). W gimnazjach zatrudniano 212 nauczycieli, w tym 30 nauczycieli religii. Pierwszy zakład kształcenia nauczycieli utworzono w Krynicy (7 klas, 333 uczniów), kolejnych 5 powstało na terenie Galicji, w których naukę pobierało 1 459 uczniów; funkcje nauczycielskie pełniły 72 osoby, w tym 15 nauczało religii.

Statystyka ukraińskiego szkolnictwa zawodowego wykazuje sporo braków, zwłaszcza w odniesieniu do liczby szkół i nauczycieli, z wyjątkiem dystryktu krakowskiego, dla którego posiadamy pełny zestaw informacji.

Do szkół zawodowych niższego stopnia (*Berufspflichtschulen*, *Berufsvorschulen*) uczęszczało w GG jesienią 1942 r. 67 774 uczniów, z tego ponad 50 tys. uczyło się rolnictwa, 15 tys. rzemiosła i handlu, 746 gospodarstwa domowego.

Fachschulen jako szkoły wyższego stopnia przyjmowały znacznie mniej uczniów. W końcu 1942 r. było ich 4 370, to stanowiło 6% ogółu uczniów szkół zawodowych. Najliczniej reprezentowane były kierunki: techniczny (1 154 uczniów) i rolniczy (1 228).

Z ogólnej liczby 72 144 uczniów ukraińskich szkół zawodowych na dystrykt Galicja przypadało 56 698 (78,6%), w dystrykcie krakowskim uczyło się 9 494 (13,2%), a w lubelskim 5 952 (8,2%). Sieć szkół zawodowych pokrywała głównie większe miasta w poszczególnych dystryktach.

W Lubelskiem szkoły handlowe zlokalizowano w Białej Podlaskiej, Bełżcu, Hrubieszowie i Włodawie; szkoły rzemieślnicze — w Chełmie i Hrubieszowie; gospodarstwa domowego — w Chełmie, Włodawie i Krysztynopolu. Były to szkoły małe: 1—5 klas i 20—144 uczniów³⁸. Ponadto w dystrykcie lubelskim funkcjonowały 122 szkoły rolnicze niższego stopnia z 5 073 uczniami i jedna fachowa szkoła rolnicza dla 30 chłopców w Okyszowie pow. chełmski³⁹.

Na terenie dystryktu krakowskiego zorganizowano aż 5 typów szkół w Przemyślu (przemysłowo-kupiecka, handlowa, gospodarstwa domowego, rzemiosł krawieckich i fachowa dla techników chemii), łącznie 20 klas, 793 uczniów i 38 nauczycieli, oraz 4 w Sanoku (przemysłowo-kupiecka, handlowa, rzemieślnicze: krawiecka i stolarska), razem 17 klas, 549 uczniów i 21 nauczycieli. Tego typu szkoły zawodowe funkcjonowały jeszcze w Jarosławiu (3—541 uczniów), Dobromilu i Lesku⁴⁰. Znaczne rozmiary osiągnęło szkolnictwo rolnicze. W całym dystrykcie krakowskim utworzono 25 szkół o 259 klasach, z 7 476 uczniami i 62 nauczycielami. Szkoły rolnicze niższego stopnia występowały w wielu miejscowościach powiatów jarosławskiego, przemyskiego i sanockiego oraz pojedyncze w nowosądeckim i nowotarskim, natomiast *Ladwirtschaftliche Fachschulen* (dla

³⁸ Arch. UJ, AUW, bez nr.

³⁹ AAN, Rząd GG, sygn. 1274, K. 66, 68, 70; Arch. UJ HUW, bez nr.

⁴⁰ Arch. GKBZH, sygn. 299; Arch. UJ, AUW — 53; Rząd GG, sygn. 1436/25.

Tabela 7

UKRAIŃSKIE SZKOLNICTWO ZAWODOWE
W DYSTRYKCIE GALICJA (STAN Z KOŃCA 1943 r.)

Rodzaj szkoły zawodowej	Szkoły	Uczniowie
Niższego stopnia (<i>Berufspflichtschulen, Berufsvorschulen</i>)		
handlowe	27	5 692
przemysłowo-rzemieśnicze (przemysł metalowy, elek- trotechniczny, drzewny)	22	4 953
przemysłowo-kupieckie	15	3 634
zawodów kobiecych (krawiec- two, gospodarstwo domowe)	15	2 631
rolnicze	106	39 200
razem	185	56 110
Wyższego stopnia (<i>Fachschulen</i>)		
handlowe	7	604
techniczne	2	1 114
gospodarstwa domowego	2	412
rolnicze	25	1 328
razem	36	3 458
Ogółem	221	59 568

chłopców) były tylko dwie: w Sanoku (32 uczniów) i w miejscowości Kru-
chel Wielki, pow. przemyski (49)⁴¹.

Galicja była potentatem ukraińskiego szkolnictwa zawodowego. We-
dług danych z końca 1943 r. stan tego szkolnictwa przedstawia tabela 7⁴².

Szkoły niższego stopnia, 1—3-letnie, były dostępne dla młodzieży
ukraińskiej w wielu miejscowościach na terenie całego dystryktu Galicja,
natomiast *Fachschulen* występowały w niektórych miastach: handlowe —
we Lwowie (2), Rohatyni, Sokalu, Stanisławowie, Stryju i Złoczowie,
techniczne — we Lwowie (2, w tym 1 dla „chemotechników”), gospo-
darstwa domowego — we Lwowie i Stanisławowie oraz 25 rolniczych
szkół fachowych, wśród których kształcono również dla ogrodnictwa
i mleczarstwa. Ponadto zorganizowano w Galicji inne szkoły: leśną (*Forst-
schule*) w Bolechowie, techniki dentystycznej (*Zahntechnische Schule*) we

⁴¹ Arch. UJ, AUW, bez nr.

⁴² Arch. UJ, AUW — 94. Wzrost liczby uczniów ogółem o 2870 (5%) w stosun-
ku do danych z tab. 6 wynika z różnych terminów opracowywania danych staty-
stycznych.

Lwowie i muzyczne we Lwowie, Stanisławowie i Stryju⁴³. Kilkanaście szkół zawodowych w Galicji miało status szkół ukraińsko-polskich.

W kwietniu 1942 r. utworzono państwowe Instytuty we Lwowie, później nazwane kursami (*Staatliche Fachkurse Lemberg*) o dosyć szerokim profilu kształcenia: od medycyny, przez technikę, do rolnictwa. Słuchaczami kursów mogli być maturzyści, przede wszystkim Ukraińcy, ale także Polacy i inne narodowości z wyjątkiem Żydów. Ze względu na rozmiary tego problemu kursom lwowskim poświęcimy odrębny artykuł.

⁴³ *Ibidem.*

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. This ensures transparency and allows for easy verification of the data.

In the second section, the author outlines the various methods used to collect and analyze the data. This includes both primary and secondary data collection techniques. The primary data was gathered through direct observation and interviews with key stakeholders.

The analysis phase involved using statistical software to identify trends and correlations within the data set. The results show a clear upward trend in certain areas, while others remain relatively stable. These findings are crucial for understanding the overall performance and identifying areas for improvement.

Finally, the document concludes with a series of recommendations based on the findings. It suggests that certain processes should be streamlined to increase efficiency, and that more resources should be allocated to areas showing potential for growth.